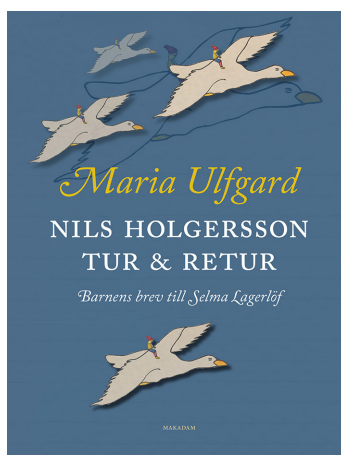

Review/Recension

**MARIA ULFGARD
NILS HOLGERSSON
TUR & RETUR
Barnens brev till
Selma Lagerlöf**

Göteborg: Makadam, 2022. Skrifter
utgivna av Svenska barnboksintitutet,
nr 159 (215 s.)

Intresset för Selma Lagerlöfs verk, och i ännu högre grad hennes liv, visar inga tecken på att avta – tvärtom. Hennes böcker kommer i nya pocket- och eboksutgåvor. I debatten om en svensk litteraturkanon används hennes böcker som slagträn av både förespråkare och motståndare. Hennes person lockar mer entydigt: förkämpe för kvinnors rättigheter (och i livslånga relationer med andra kvinnor), fredsaktivist, Nobelpristagare, första kvinnan i Svenska Akademien – meritlistan är lång. Lagerlöf är synbarligen lika gångbar på 2020-talet som för hundra år sen. Därför är det inte förvånande att hon syns lite varstans. Nyligen luftades SVT:s dokumentär i två delar om henne. Och SVT Play har mer, mycket mer. Där ligger till exempel *Selma* från 2007 med Helena Bergström i huvudrollen, Bille Augusts *Jerusalem* (1997), *Gösta Berlings saga* (1986) med Max von Sydow och Lars Molins *Kejsarn av Portugallien* (1992). Om det inte räcker så har vi en 18 timmars sträckläsning (37 delar) av *Gösta Berlings saga* inspelad på Västanå teater 2023. Ja, Lagerlöf är högst närvarande.

Utöver allmänintresset för Lagerlöf och hennes berättelser finns också en livaktig akademisk forskning, kanske framför allt mot översättning, det nationella, re-mediering (film, opera), natursyn, och biografi. Här kan nämnas Isabelle Desmidts granskning av de tyska och nederländska översättningarna (2001). Vidare har vi Anna Smedberg Bondessons studie *Selma Lagerlöf på La Scala*, som diskuterar den italienska receptionen av Lagerlöf och hur Gösta Berling blev opera (2018), och Bjarne Thorup Thomsens diskussion om nation och mobilitet i *Lagerlöfs litterære landvinding* (2007). Det besläktade temat natursyn belyses i Erik Erlandson-Hammargrens avhandling

Från alpromantik till hembygdsromantik (2006). *Re-Mapping Lagerlöf. Performance, Intermediality, and European Transmission* av Helena Forsås Scott, Lisbeth Stenberg och Bjarne Thorup Thomsen (2014) sammanfattar många av dessa teman som blivit viktiga i Lagerlöf-forskningen under de senaste årtiondena. Men det biografiska, som givetvis också kan läsas i termer av performance och transmission, dominerar ändå med flera stora brevtgåvor: Ying Toijer-Nilssons två brevsamlingar med fokus på Lagerlöfs livskamrater Sophie Elkan (1992) och Valborg Olander (2006), förstås, men också Maria Karlssons och Jenny Bergenmars många artiklar och böcker om allmänhetens brev till Lagerlöf, till exempel *Lagerlöfs läsare* (2022), för att nu nämna några av de viktigaste.

Det är i den här, både allmän- och special(ist)intresserade Lagerlöf-kontexten som jag läser Maria Ulfgårds studie, *Nils Holgersson tur & retur. Barnens brev till Selma Lagerlöf* (2022). Boken är nämligen även den något av ett både-och: lättillgänglig och vacker för den allmänintresserade men också beläst och vetenskapligt bevandrad för specialisten. Det är en hybridtext kanske, för att använda Ulfgårds valda term för *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906/1907) så som varandes både underhållnings- och undervisningstext. Jag ska återkomma till det.

Materialet som utgör grunden för Ulfgårds projekt är som bokens undertitel anger "barnens brev till Selma Lagerlöf", av vilka det finns cirka 4 000 samlade på Kungliga biblioteket, flertalet donerade av Lagerlöf själv. I hennes eget kartotek stod de katalogiserade som "dyrgripar". Där framgår också om och hur breven besvarats. De flesta av brev-"dyrgriparna" har inspirerats av *Nils Holgersson*. Men också andra Lagerlöf-böcker och andra angelägenheter har gjort att barn skrivit. Ulfgårds studie kompletterar alltså Karlssons och Bergenmars undersökning av vuxenbreven. Hon utgår i huvudsak från barnbreven och odlar ett barnperspektiv. Breven har sänts till Lagerlöf över flera årtionden, från 1899 ("snälla fröken Lagerlöf, skrif in i mitt poesialbum!") och fram till hennes död 1940. Breven kommer inte bara från Sverige utan är från hela världen. Förutom de svenska breven har danska och tyska barn skrivit mest. Ytterligare något som förtjänar att nämnas är att breven ibland innehåller teckningar, något som tillför barnbreven ännu en dimension eller kvalitet. Glädjande nog återges flera av teckningarna och även en del av de handskrivna breven.

Boken är en "receptionsstudie av ett författarskap och av en författarpersonlighet" skriver Ulfgard i inledningen (11). Eftersom även andra böcker än just *Nils Holgersson* tas upp, och eftersom Selma

Lagerlöf redan under sin livstid blev en sådan *larger than life*-figur är det ett förstäligt syfte. Men studien tappar lite i fokus. Det är synd, eftersom ändå *Nils Holgersson*-materialet utgör lejonparten av KB-samlingen, och även det som studien i första hand undersöker.

Boken är indelad i åtta kapitel (oräknat inledningen) av sinsemellan väldigt varierande längd (2 till 40 sidor). Kapitel ett beskriver brevsamlingen och dess karaktäristika, men tecknar också en bild av *Nils Holgerssons* uppgång och fall "från fascination till utträkning" (21). Här anför Ulfgard flera intressanta citat från författare som Vilhelm Moberg, Harry Martinsson, som hörde till den första "fascinerade" generationen av elever som mötte *Nils Holgersson* som läsebok i skolan, till Sven Delblanc (f. 1931) som tråkades ut av den "pedagogiska avsikten" (25). Den sista skolutgåvan kom 1959, och även om boken fortsatte att användas långt in på 1960-talet av enskilda lärare, så förde den en tynande tillvaro.

Kapitel två redogör för folkskolans uppdrag: att ta fram en ny läsebok, och hur uppdraget hanterades av Lagerlöf. Detta har beskrivits många gånger förut och tillför inget nytt direkt, men motiveras genom att det sätter in *Nils Holgersson* i sitt ursprungliga sammanhang och visar hur boken kom att användas i skolan. Även kapitel tre – som är sysselsatt med frågan om genre och vad *Nils Holgersson* är för text egentligen – letar sig fram på väl upptrampade stigar. Mycket kritiskt krut har lagts på frågan om boken framför allt är en skolbok, en utvecklingsroman, en bildningsroman, en saga eller en bok om Sverige som nation (folk/geografi/natur). Som jag redan nämnt landar Ulfgard i att boken är en blandning av olika genrer, en hybridtext, och hon motiverar genre-diskussionen genom att hävda att den är viktig för analysen av barnbrevet. Vidare påverkas förstås genretolkning (och därmed reception) av olika utgåvors varierande innehåll, inte minst i översättning, något som också berörs, men som nog skulle behövt byggas ut.

Det här är ett fint upplägg, smash-läge rentav, kan man tycka. Men tyvärr görs inte mycket av det, kanske för att breven och brevskrivarna inte har så mycket att säga om vad *Nils Holgersson* är för en slags bok, utan mest vill tacka. Därför blir det spridda skurar. Kapitel fyra, "*Nils Holgersson* anländer till klassrummen", handlar företrädesvis om lärares och recensenters mottagande av boken, men också om Svensk läraretidnings marknadsföring av boken. Där ges också smakprov från en del barnbrev, som skulle kunnat analyseras i termer av genre. Flera av breven tackar för "sagan", skriver att boken är rolig och att Nils är så hjälpsam – nyckelord som skulle kunnat kopplas till en genrediskussion. Ännu intressantare är systrarna Amélies och

Eloises båda brev i samma kapitel (96–97), där de dristar sig till att kritisera Lagerlöf för kapitlet om Lille Mats död och för det författaren skriver om lungdot. Även det hade kunnat kopplas till en diskussion om reception och genre.

Kapitel fem fokuserar på Lagerlöfs "persona", medias roll och Mårbacka – alltsammans ämnen som inspirerade och utgjorde stoff för de brevskrivande barnen. Och kapitel sex bygger vidare på Lagerlöf som festföremål genom att ta upp brev skickade vid olika märkesdagar (de jämna födelsedagarna, hedersdoktoratet, Nobelpriset, julhälsningar). Där förs också ett allmänt resonemang om att skriva till (och få brev från) en så beundrad person som Lagerlöf. Kapitel sju har övrigt-karaktär ("Vad breven mera handlade om") men hör till det mest intressanta. Ulfgard talar här om "aspekter av läsning" men hade också kunnat koppla till den tidigare utlovade genrediskussionen. Det handlar om "Undervisning och läsoplevelser", "Fattigdom och filantropi", "Nation och hembygd", och "Läsning i en ond tid" – det sistnämnda syftande på brev skrivna i skuggan av första världskriget.

Kapitel åtta, "*Nils Holgersson tur & retur*", är en tvåsidig sammanfattning av studien, eller delar av den. Det är hur som helst först där som analysen landar i genre och är tillbaka i frågan: "Vad är det för slags bok som barnen har läst?" Det vanligaste omdömet är att det är en "rolig bok", skriver Ulfgard, men barnen skriver också att de lärt sig mycket: "Min bedömning är att många barn har läst *Nils Holgersson* som en blandning av bådadera, då boken utgör en genrehybrid" (187).

Som framgått tycker jag att genrediskussionen kunde genomförts mer konsekvent. Men kanske är det ett villospår, och kanske spelar detta inte så stor roll när allt kommer omkring. Studiens underrubrik är som sagt "*Barnens brev till Selma Lagerlöf*" och ett annat nyckelbegrepp är "tur och retur". Det pekar mot något annat, en annan läsning. Ulfgard skriver: "Med min studie har jag visat hur barn och lärare tog emot Selma Lagerlöfs verk och hur de i sina brev relaterade till hennes person. Jag har belyst hur *Nils Holgersson* flög ut över världen och kom tillbaka igen" (188). "Returen" innehåller brev med olika syften, i de mest skilda ämnen och utföranden (vissa med teckningar) och på olika språk. Det är ett komplext skeende, och inte särskilt utforskat. Det bestående värdet av Ulfgards studie är därför enligt mitt sätt att se det att den beskriver den här "returen" på ett så pass mångfasetterat och rikt sätt.

Björn Sundmark
Professor i engelsk litteratur
Malmö universitet